

Els artistes, els grans precursors de la immigració italiana a Girona

La presència d'italians a casa nostra ha estat un tema que la REVISTA DE GIRONA ha abordat en diverses ocasions. Així, Francesc Feliu ens descobrí la història dels Bastero, Narcís-Jordi Aragó ens familiaritzà amb l'obra dels germans Fagnoli i el professor Arnau González Vilalta documentà l'evacuació de la colònia transalpina durant la Guerra Civil. No fa gaire, el número 309 parlava dels músics italians del Teatre del Pallol.

Text i fotos > **JOAN BARBARÀ**, estudiós de la presència italiana a Girona

Quan va desaparèixer el Teatre de Comèdies, la ciutat va continuar acollint artistes italians als nous coliseus, uns professionals de l'espectacle que, sense saber-ho, varen aplanar el terreny a la gran immigració que arribaria a la ciutat a finals del segle XIX i començaments del XX. A les acabades de 1852, l'arquitecte i urbanista de l'Escala Martí Sureda i Deulovol va alertar la corporació municipal que hi havia un risc seriós que el sostre del Teatre de Comèdies s'ensorrís. L'Ajuntament en va prendre nota, va fer-hi algunes obres de consolidació superficials, però no es va agafar gaire seriosament l'advertiment del tècnic municipal fins que, a finals de l'estiu de 1857, va decidir tancar definitivament el Teatre del Pallol, atès que ja no era només el sostre el que en perillava, sinó que el terra del galliner també amenaçava ruïna.

L'Odeon, un espai de transició

Durant tres anys, el temps que es va tardar a construir el Teatre de la Reina (actual Teatre Municipal), tota la programació lírica es va passar a l'Odeon, una sala de ball situada a la pujada de Sant Domènec (antiga seu dels Cromats Ensesa i més recentment, de la fusteria Lladó). Una sala de ball no té els recursos d'un teatre, i malgrat que

es va fer el que es va poder, en aquell moment no es varen programar òperes i sarsueles, i es va haver de tornar al format que hi havia hagut anys abans, quan les orquestres tocaven obertures d'òpera, àries i duets més o menys coneguts. No va ser fins al 1860, tot just uns mesos abans que s'inaugurés el nou teatre, que una companyia italiana va gosar programar quatre o cinc òperes senceres.

Daniel Antonietty, que aleshores era el primer violí de l'orquestra de la sala de ball, va ser l'encarregat de dirigir les sessions que varen tancar definitivament l'activitat lírica de l'Odeon. El tenor Antonio Silvestroni i el baríton Antonio Carapia varen ser els grans tri-

>> *Imatge actual de l'antic edifici de la Sala Odeon.*

L' ELISIR D' AMORE.

MELODRAMA GIOCOSSO

DA RAPPRESENTARSI NEL TEATRO

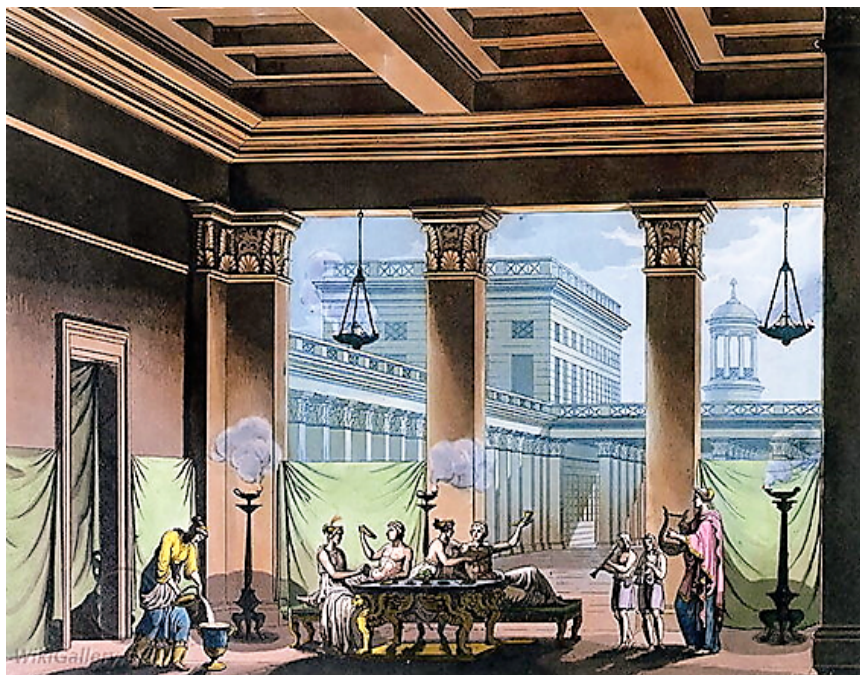
dell' eccellentissima e' immortale città

di
GIRONA

nel mese di Luglio del anno 1847.

>> Llibret d'òpera de *L'elisir d'amore* editat a Girona el 1847 per Josep Grases. El llibret es conserva a l'Arxiu Històric.

>> Escenografia d'Alessandro Sanquirico.

omfadors de les dues representacions de *La Traviata* que es varen fer el mes de maig d'aquell any i amb les quals, simbòlicament, l'Odeon va abaixar el teló.

La inauguració del Teatre de la Reina
Malgrat que les obres no eren completament acabades, amb motiu de la diada de Sant Narcís de 1860 es va inaugurar el Teatre de la Reina amb la representació de *La Traviata*, que va posar en escena la companyia de Josep Ferrer de Climent. Aquesta va ser la primera empresa concessionària del coliseu gironí, en detriment de l'altra oferta que havia presentat el propietari de l'Odeon, Joan Artau.

Per tal de guanyar la primera concessió del teatre, la companyia de Josep Ferrer, que venia de Mallorca, va haver de proposar un programa molt ambiciós i, en la primera temporada, es va comprometre a portar a Girona vuitanta espectacles, principalment òperes italianes i alguna sarsuela. Això suposava, fent números grossos, presentar pràcticament una representació cada dos dies hàbils.

En la sessió inaugural de *La Traviata* al Teatre de la Reina varen participar, en els papers principals, tres cantants italians: el tenor Antonio Silvestroni, el baríton Antonio Carapia i Virginia Tilli com a *prima donna assoluta*. Aquells anys, Virginia Tilli era una gran figura del *bel*

canto que havia demostrat la seva vàlua triomfant (primer al Teatro Real de Madrid i després al San Fernando de Sevilla) als *comunali* de Catània i Bolonya.

L'italià, un idioma de prestigi

Òbviament, en el segle XIX a Girona ningú parlava llatí, però gran part de les cerimònies religioses se celebraven en aquest idioma. De la mateixa manera, encara que l'italià no fos un idioma familiar per als gironins, les òperes es representaven i es continuen representant en versió original.

Per tal que el públic pogués entendre l'argument de l'obra, més enllà d'apreciar la bellesa del cant o de la música, es venien a l'inici de cada representació uns fullets que pretenien facilitar la comprensió de la trama i el seguiment dels diàlegs. A les primeres pàgines dels llibrets solia haver-hi una mena d'introducció i una sinopsi de l'obra en espanyol; en canvi, els diàlegs, les accions de les escenes i els apunts dramàtics (una mena d'audiodescripció escrita) eren en italià.

Així mateix, els cartells de l'espectacle que es penjaven per la ciutat anunciant les òperes també s'editaven completament en italià, i fins i tot s'hi traduïen els noms dels artistes. Així, en el cartell anunciador de *La Traviata* que va inaugurar el Teatre de la Reina, es parlava de Giovannina Fossa, Isabe-

lla Román o Ignazio Cabot, en lloc de parlar de Joana Fossa, Isabel Román o Ignasi Cabot.

Antoni Oliva publicà una gramàtica

Del prestigi i l'interès que la llengua italiana despertava a les nostres contrades, en parla el fet que els prestigiosos impressors Oliva del carrer de les Balleseries editessin el 1814 (1a edició) i el 1824 (2a edició) un llibre de Lluís Bordas, lingüista, lexicògraf i historiador de Barcelona intítulat *Compendio de gramàtica italiana formada sobre los mejores autores*.

De la primera edició, no es té constància que se'n conservi cap exemplar, mentre que de la segona n'hi ha un a l'Ateneu Barcelonès i no fa gaire el filòleg Pep Vila va trobar-ne un altre en una llibreria de vell.

Eusebio Lucini, l'únic que deixà llegat

No va viure mai a Girona, però va treballar-hi i és l'italià d'aquella època que va deixar més petjada a la ciutat i un llegat permanent que, encara avui, podem apreciar quan anem al Teatre Municipal. Eusebio Lucini va néixer a Barcelona el 1814 en una família d'escenògrafs italians. El seu pare, Francesco, i el seu oncle Giuseppe, nascuts a Reggio de l'Emília, es varen traslladar inicialment a Madrid, encara que varen acabar instal·lant-se a Barcelona.

>> Teló original del Teatre de la Reina.

Eusebio va aprendre l'ofici al taller familiar i va completar la seva formació com a pintor i escenògraf a Roma, entre 1835 i 1837. Quan va tornar-ne, es va convertir en un dels pintors escènics més destacats de l'Espanya isabelina. Va treballar a Madrid pintant decorats als coliseus més importants. En una època en la qual es varen construir molts teatres, el seu talent no va pas passar desapercebut, i rebia encàrrecs de moltes ciutats, principalment de l'Estat espanyol. València, Burgos i també el Liceu encara guarden decorats, telons i bambolines diversos elaborats per ell.

Les escenografies d'Eusebio Lucini tenien un estil inequívocament italià i estaven molt influenciades pel gran mestre Alessandro Sanquirico, que, durant anys, va ser l'escenògraf de referència de la Scala de Milà.

A Girona, se li va encomanar la direcció artística i la decoració del tea-

tre nou. Va pintar-ne el teló, la figura d'Apol·lo, les nou muses del sostre de la platea i tres escenografies genèriques, que va elaborar al seu taller de Barcelona. Aquests decorats es varen utilitzar en la funció inaugural del Teatre de la Reina.

Amb motiu de posar-se en escena a Girona, l'abril de 1861, el *Folco d'Arles* de Nicola de Giosa i Salvatore Cammarano, la direcció del teatre va demanar a Eusebio Lucini que pintés el decorat d'una *stanza regale*. Es veu que el treball de Lucini va ser tan espectacular que el dia de la representació (a la qual, per cert, l'artista va assistir), en acabar l'obra el públic va reclamar, fins a tres vegades, la presència de l'escenògraf a l'escenari. Al cap de pocs dies, Lucini va estrenar un decorat nou a Girona per a l'òpera *I due Foscari*, de Verdi.

Ens en queden les pintures, però malauradament s'han perdut totes les

escenografies d'aquest artista de referència, l'empremta del qual tenim la sort que s'hagi preservat al Teatre Municipal. Qui li havia de dir a Eusebio Lucini que amb els anys Girona s'agermanaria amb Reggio de l'Emília, la ciutat d'origen de la seva nissaga familiar.

Una imatge coneguda

Durant el franquisme, la imatge d'Eusebio Lucini es va fer molt popular entre el públic en general, i particularment entre els fumadors de fàries, quan la famosa fàbrica de tabacs Álvaro va decidir incorporar la seva efígie a l'anell (faixa de paper que es col·loca al voltant dels cigars per distingir-ne el fabricant) d'un dels seus cigars més venuts.

El carrer dels italians

La majoria d'artistes, músics i cantants d'òpera italians que varen actuar als teatres de Girona durant el

>> La figura d'Apol·lo, que decora el sostre del Teatre Municipal.

>> Imatge icònica d'Eusebio Lucini a les fàries Álvaro.

segle XIX i començaments del XX es varen establir, d'antuvi, al carrer dels Ciutadans, que a l'època era conegut popularment com el carrer dels italians. Aleshores, aquesta cèntrica via tenia tres dels hotels més prestigiosos de la ciutat, que estaven dirigits

per patrons d'aquesta nacionalitat. Cal no oblidar que, al carrer del Progrés (actual carrer Nou), a l'altra banda del riu, l'emprenedor Pietro Nicolazzi Primatesta havia obert l'any 1852 la Fonda San Antonio (avui Hotel Peninsular).

Lluís Serrano, en el seu llibre *Hostals, fondes i hotels*, parla que la Fontana d'Or, que era on parava la diligència que anava a Perpinyà, va ser la primera fonda de Girona regentada per piemontesos (inicialment per Antonio Lenti i després per Amedeo Vietti). Més endavant, al mateix carrer, es varen obrir dos establiments més, el Gran Hotel Italianos i l'Hotel del Centro, administrats per la família Lasoli Antonietti, originària de Grassano, un poble proper a Novara. Cal dir que, a banda dels propietaris, el cens ens revela que una bona part del personal d'aquests hostals també era d'origen italià.

L'avançada

Aquells italians que varen passar per Girona entre els anys quaranta i setanta del segle XIX foren molt importants, encara que ells no en fossin conscients i que nosaltres tardéssim molt a adonar-nos-en. Aquells músics i cantants, artistes, que formaren part de l'orquestra o de la companyia lírica, oferiren vetllades memorables al teatre i varen saber encomanar la joia de viure als gironins en un temps que no era gens fàcil.

La seva arribada a Girona va aportar un plus d'optimisme a una ciutat que encara no s'havia refet del sotrac que havien suposat els setges i les carlinades. Els gironins els acceptaren amb naturalitat i ells varen saber-los correspondre oferint-los el seu millor art damunt l'escenari. Aquesta complicitat recíproca va crear una plataforma d'aterratge perfecta que va possibilitar que anys més tard, quan varen arribar a la ciutat uns altres italians: els Magaldi, Priante, Grober, Imbergamo, Benetti, Cerbino, Finazzi, Baratto, Fagnoli..., hi fossin també ben acollits i es poguessin integrar plenament en la nostra societat.

Per saber-ne més:

Per saber-ho tot sobre òperes i teatres a la Girona del segle XIX, cal llegir *La inauguració del Teatre Municipal de Girona l'any 1860*, d'Anna Costal, Joan Gay i Joaquim Rabaseda, editat per l'Ajuntament de Girona l'any 2010. Exhaustiu i rigorós.